

DEDE ÖMER RÛŞENÎ DÎVÂNÎ'NDA SÖZ VE KONUŞMA ÂDÂBI İLE İLGİLİ HUSUSLAR

Semra TUNÇ*

Özet

Sözlü ve yazılı edebiyatın temeli dil, dilin malzemesi sözdür. Şâir ve edipler dili kullanmadaki hünerlerine göre değer bulurlar. Dîvan şâirlerinde sözün gerçek anlamıyla ele alınışına pek rastlanmaz. Onlar çoğunlukla söz ile kendi sözlerini, şiirlerini kastetmişlerdir. Ancak Dede Ömer Rûşenî Dîvânî'nda söz gerçek anlamında, sohbet ve konuşma âdâbı ile alâkalı kullanılmıştır. Bunun en önemli sebebi onun yüklendiği misyondur. Zîra o insanları dînen ve ahlâken eğitmeyi amaçlayan bir tekke şâiridir.

Anahtar Kelimeler

Dede Ömer Ruşenî, Eski Türk Edebiyatı, tekke edebiyatı, söz, konuşma âdâbı, nasihat-nâme.

ABOUT WORD AND RULES OF CONVERSATION IN THE DIVAN OF DEDE OMER RÛŞENÎ

Abstract

Language is the base of the spoken and written literature and word is the material of the language. Poets and authors gain value by their skill of using language. The poets of Classical Turkish Literature don't use "word" in its real meaning. They usually intend their own poems. But we see that in the Divan of Dede Ömer Rûşenî, "word" had been used in its actual meaning related with conversation and regular customs of talking. The reason is that he was a mystic poet and his aim was educating man by the way of religion and morality.

Key Words

Dede Ömer Rûşenî, Classical Turkish Literature, mystic poems, word, rules of conversation, a letter of counsel.

* Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Konuşma insanı hayvandan ayıran en önemli özelliktir. Yerinde ve âdâbına göre söz söyleme ise insanı hemcinslerinden öne geçiren bir vasıftır. İnsan sözüyle değerini yükseltebildiği gibi düşürebilir de. Eskiler bu sebeple söze çok önem vermiş, söz ile özün yani kişinin söylediği ile şahsiyetinin uygunluğuna, özellikle şâir ve ediplerimiz söz ile mânânın birbirini tamamlamasına özen göstermiş ve dikkat çekmişlerdir.

Sözün, özellikle güzel sözün değerini “*Güzel söz ve bağışlama arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir.*”(Bakara, 2/263) meâlindeki âyet ve bu âyetten ilhamla “*...Güzel bir söz de sadakadır...*”(Buhârî, 1987: 6/2715) hadisi vurgulamaktadır. Ayrıca yine sözün kudreti ve etkisi, “*Ona yumuşak söz söyleyin, belki o aklını başına alır veya korkar.*” meâlindeki âyet (Tâ-Hâ, 20/44) ve “*Şüphesiz ki açık, düzgün sözlerden sihir (gibi ruhlar üzerinde tesirli) olanları vardır - yahut; şüphesiz beyânın bazıları elbette sihirdir (ruhları sihirler)-*” (Buhârî, 1988: 12/5791) hadîsiyle de teyid edilmiştir.

Ayrıca, söz ve konuşma âdâbı, bir milletin tecrübe imbiğinden süzülerek nesilden nesile hayat görüşü olarak aktarılan atasözleri ve deyimler içinde oldukça geniş yer tutar. “*Söz gümüşse sükût altındır*”, “*Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır*”, “*Söz dokuz boğumludur, boğa boğa söyle*”, “*Söz adamın mihengidir*”, “*Söz güherdir*” gibi atasözleri ve “*söz açmak, söz atmak, söz geçirmek, söz götürmek, söz olmak, söz vermek, sözünü bilmek, sözünün eri olmak*” gibi deyimler bazılarıdır.

Edebiyatımızda hemen hemen bütün hacimli dinî, ahlâkî ve didaktik eserlerde söze bir bölüm ayrılmış veya yeri geldikçe konuşma âdâbı ile ilgili hususlar dile getirilmiş, hatta sırf söz âdâbı ile ilgili nasihat-nâme türünde müstakil manzumeler yazılmıştır. (Yeniterzi, 2001: 322-23) İlk Türkçe mesnevî olan Yûsuf Hâs Hâcib’in ahlâk kitabı Kutadgu Bilig’te: “*Sözüne dikkat et başın gitmesin, dilini tut dışın kırılmasın. Söz bilerek söylenirse bilgi sayılır; bilgisizin sözü kendi başını yer. Çok sözden fayda görmedim, ama söylemek de faydasız değildir. Dilini iyi gözet başın gözetilmiş olur; sözünü kısa kes ömrün uzun olur. İnsan iki şey ile kendisini ihtiyarlamaktan kurtarır. Biri iyi iş, diğeri iyi söz. Kendine ölümsüz bir hayat dilersen, ey hakîm, işin ve sözün iyi olsun.*”

Söz deve burnu gibi yularlıdır. O dişi deve boynu gibi nereye çekilirse oraya gider. Sözü bilerek söyleyen çok kimse var. Benim için sözü anlayan adam azizdir. Akıl süsü dil, dil süsü söz; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür. Söz kara yere mavi gökten indi; insan kendisine sözü ile değer verdirdi.” gibi ifadeler görürüz. (Kutadgu Bilig, 1998: II/23,167; 23,170; 23,171;24,176; 24,181; 24, 183; 26,206; 26,207; 26,210; 31, 274)

Kaşgarlı Mahmûd'un Türk Dili yadigârı Dîvânu Lügati't-Türk'ünde söz ve konuşma âdâbı ile alâkalı atasözü ve deyimler de kültürümüzde konuya verilen önemi pekiştirmektedir. “*Kuru kaşık ağza yaraşmaz, kuru söz kulağa yaraşmaz. Dil ile sofraya erişilir. Dil ile bağlanan dişle çözülmez. Sözü tadına dalan kimse esir olur (Lafa dalan tutsak olur). Çok sözü anlamak olmaz, yalçın kaya yıkılmak olmaz. İnsan çok sözü anlayamaz, nasıl ki dağdan yalçın kayayı yıkamaz.”* (Dîvânu Lügati't-Türk, 1998: I/383; 429; II/20; 150-51; III/20)

On ikinci yüzyılda yazılmış bir ahlâk kitabı olan Edib Ahmed'in Atebetü'l-Hakâyık'ında da söz benzeri hususlarla ele alınarak konuşma ve söz âdâbı ile ilgili nasihatlere yer verilmiştir. Edîb Ahmed; “*Edeplerin başı dili gözetmektir. Düşünerek konuşan adamın sözü, sözün iyisidir. Ağzın ve dilin ziyneti doğru sözdür. Doğru söz, bal ve yalan söz soğan gibidir, soğan yiyip ağzı acılandırma; bal ye. Yalan söz hastalık ve doğru söz şifâ gibidir. Sözü düşünerek söyle, acele etme; sözünü sakla ki, sonra başını saklamayasın.”* derken, Kaşgarlı Mahmûd veya Yûsuf Has Hâcib'den farklı şeyler söylemiyordu (Atebetü'l- Hakâyık, 1992: 87/130; 87/133;88/155;88/161-63; 95/357-58). Kezâ Mevlânâ ve Yûnus ve hattâ Rûşenî de hemen hemen aynı şeyleri söylüyordu. Amaçları aynıydı: İnsanları eğitmek, bilgilendirmek, yanlışlardan sakındırmak, doğruyu öğretmek ve iki dünyada da mutluluğa ulaşmaları için kılavuzluk etmektir.

Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde de söz ve konuşma ile ilgili, atasözü mahiyetinde veciz ifadeleri sıkça görmek mümkündür. “*Söze kulak verme yolundan gir. Ağızdan bir kere çıkan söz, bil ki yaydan fırlayan ok gibidir. Oğul ok gittiği yerden geri dönmez, seli baştan bağlamak gerek. Söz söylemek için önce dinlemek gerekir. Söz dinleyene göre söylenir,*

terzi kaftanı adamın boyuna göre keser.”(Mesnevî, 1995: I/1627; 1658-59; VI/1241) gibi ifadelerle Mevlânâ, konuşmak için önce dinlemeyi bilme ve sonra da düşünerek konuşma gerekliliğine teşbihlerle işaret eder. Yûnus Emre de söz redifli manzumesinde sözün önemini şöyle ifade eder:

Keleci bilen kişün yüzini ag ide bir söz
Sözi bişürüp diyenün işini sag ide bir söz

Söz ola kese savaşı söz ola kestüre başı
Söz ola agulı aş bal ile yag ide bir söz
(Tatçı, 1990: 113)

Söz, şâir ve ediplerin ham maddesidir. Şâir ve ediplerin dili ve sözü kullanımlarına göre değer bulurlar. Şâirler genellikle inciye benzettikleri sözü; vezin, kafiye gibi âhenk unsurlarıyla birlikte mânâyı da göz önünde bulundurarak meramlarını en etkili biçimde anlatmayı ve ustalıklarını ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Ancak, Edîb Ahmed ve Yûsuf Has Hâcib gibi ahlâkçı; Mevlânâ ve Yûnus gibi mutasavvıf şâirler, halkı dinî, tasavvufî ve ahlâkî yönden eğitmeyi ve bilgilendirmeyi amaç edindikleri içindir ki, eserlerinde şeklî unsurları, müzikaliteyi ikinci plânda tutmuşlardır. Böylece söz ve ses mükemmelliği yerine meramlarının anlaşılabilir olmasına çaba harcamışlardır. Bu itibarla, onların eserlerinde söz ile ilgili hususlar, daha çok dinî, ahlâkî ve içtimâî düstur ve öğüt niteliğindedir. Onlar çoğunlukla sözü, gerçek anlamında kullanıp, onun mahiyeti, konuşma ve dinleme âdâbı ile ilgili örneklemeler yaparak halkı eğitmeye çalışmışlardır. Tekke edebiyatı ürünlerinde, nasihat-nâme ve genel ahlâk kitaplarında aynı hususu görebiliriz. Fakat, klâsik Türk şiirinde, söz ve mânâ birbirini tamamlar mahiyettedir. Âdeta bir elmanın iki yarısı gibidir. Özellikle usta şâirler, hiçbir zaman birini tam anlamıyla diğerine tercih etmemişlerdir. Ayrıca “söz, lafz, suhan” kelimeleriyle karşılanan söz, onlarda çoğunlukla “şiir, gazel” yerine, ve yine genellikle kendi şiirleri yerine kullanılmıştır. (Beyzadeoğlu, 1993: 45-48) Yûnus Emre,¹ Nesîmî,² Karamanlı Aynî,³ Mesîhî,⁴ Fuzûlî,⁵

¹ “söz” redifli 7 beyitlik gazel, s.113.

² “söz” redifli 17 beyitlik gazel, s.185.

Nef'î,⁶ Tıflî,⁷ Mezâkî,⁸ Üsküdarlı Sırrî,⁹ Nâbî,¹⁰ Sâbit,¹¹ Nehcî,¹² Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim,¹³ Neylî,¹⁴ Sünbülzâde Vehbî,¹⁵ Fahrî¹⁶(Nef'î'ye nazîre) ve Mehmed Tevfik¹⁷(Nef'î'ye nazîre) gibi şâirlerin dîvanlarında tesbit ettiğimiz “söz, sözüm, sözümüz, suhan, suhanım ve lafz ” redifli manzumelerde de görüleceği üzere, gerçek anlamıyla sözün mahiyeti ve konuşma âdâbı ile ilgili ifade hemen hemen hiç yoktur.

Halvetiyye tarîkatının Rûşeniyye kolunun kurucusu Aydınlı Dede Ömer Rûşenî'de ise söz, daha çok -dîvan şâirlerinden farklı olarak- tekke edebiyatı mümessillerinde gördüğümüz ve yukarıda zikrettiğimiz hususlar çerçevesinde kullanılmıştır. Aydın'da doğup, Bursa'da yetişen, ağabeyi Alâaddin-i Halvetî vasıtasıyla Halvetiyye tarîkatine girerek Bakü, Tebriz ve Berde'a'da irşadla meşgul olan on beşinci yüzyıl tekke şâiri şeyh Rûşenî'nin (Tunç, 2000: 237-49) şiirlerinin büyük bir kısmı müridleri için öğütler içermektedir. Tabii ki bu öğütler aynı zamanda genel ahlâkî esaslardandır. Bu yazıda Rûşenî'nin şiirlerindeki söz ve konuşma âdâbı ile alâkalı hususları ve benzetmeleri ele alıp göstermeye çalıştık. Ancak, bu hususlar zaman zaman müstakil bir şiir, bazan da

³ “elfâz” redifli 7’şer beyitlik 2 gazel, s.488-89.

⁴ “elfâz” redifli 5 beyitlik gazel, s.190; “suhan” redifli 11 beyitlik kıt’a, s.306.

⁵ “söz” redifli 7 beyitlik gazel, s.243; “lafz” redifli 6 beyitlik gazel, s.265.

⁶ “sözüm” redifli 44 beyitlik kaside, s.45; 9 beyitlik gazel, s.318.

⁷ “suhan” redifli 5 beyitlik gazel, s.304.

⁸ “suhanım” redifli 34 beyitlik kaside, s.170; 5 beyitlik gazel, s.466; “sözüm” redifli 6 beyitlik gazel, s.466.

⁹ “suhan” redifli 71 beyitlik kaside, s.62-69.

¹⁰ “suhanım” redifli 9 beyitlik gazel, C.II, s.862; “suhan” redifli 7 beyitlik gazel, C.II, s.877.

¹¹ “elfâz” redifli 5 beyitlik gazel, s.442.

¹² “suhan” redifli 11, 7 ve 5’er beyitlik üç gazel, s.236-38.

¹³ “sözümüz” redifli 6 beyitlik gazel, s.340.

¹⁴ “suhanım” redifli 5 beyitlik gazel, s.108.

¹⁵ “suhan” redifli 95 beyitlik kaside, s.91-126.

¹⁶ Nef'î'nin “sözüm” redifli kasidesine nazîre: İsmail Hakkı, *Konevî Meşâhir, I. Kısım*, Konya 1342, s.28-34.

¹⁷ Nef'î'nin “sözüm” redifli kasidesine nazîre: Mehmed Tevfik, *Kasâ'id-i Teyfik*, İstanbul 1304, s.7-12.

muhtelif şiirlerde beyitler hâlinde karşımıza çıkmaktadır. Konunun dağılmaması ve tekrardan kaçınmak için öncelikle Rûşenî'nin bu konudaki şiirlerini -ele aldığı hususları belirterek- tam metin olarak vereceğiz. Akabinde ise, söz ve konuşma ile ilgili çeşitli beyitleri - gerekli görülen açıklamalarla- sıralayacağız.

Aşağıda metin hâlinde vereceğimiz iki gazelinde şâir; muhatabın seviyesine ve anlayışına göre söz söyleme; hâlden, sözden anlayana söyleme; sır saklama, herkese sırrını açmama; az ve öz , alçak sesle ve yerinde konuşma; çok konuşmanın beyne zarar vereceği; konuşacak kişiyi seçme, büyük sözünü küçüğe söylememe; gönül gözü açık olana söyleme gibi söz ve konuşma âdâbı ile ilgili, tecrübelerle sabit gerçekleri birer vecize mahiyetinde vermektedir. Ayrıca, ikinci gazelin sonunda hâlden anlamayanla konuşmanın, sohbetin, faydadan çok zarar getireceğini, pervânenin halini muma arzetmeğe gidişi ve ateşe düşüp yanışıyla delillendirerek ifade etmektedir. Böylece içtimâî bir gerçeği ve tasavvufî esası, yani; asıl olanın kişiyi doğru yola kılavuzlayacak ve hâlden anlayacak, derdine çare olacak birine uyması gerekliliğini îmâ etmektedir.

Gazel 1

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Gazel 2

Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

¹⁸ Rûşenî Dîvânı'ndan alınan örneklerde verilen rakamlar, sırasıyla; sayfa, şiir ve beyit numarasını karşılamaktadır.

(Tunç, 1990: 204, 72)

Yine Dede Ömer Rûşenî külliyyâtının bütün nüshalarında bulunan ve bazı nüshalarda “**Pend-nâme-i Rûşenî**” adıyla kayıtlı olan bir tercî-i bendi vardır ki, ilk dört bendi tamamıyla söz ve konuşma âdâbı ile ilgilidir. Sekizer beyitlik yedi bentli bu manzumede; yaratılmışa kötü bakmamayı, kişinin her neye bakarsa iyi bakması; Hakk’ın feyzini elde etmek için hiç kimseye kötü söylememeyi; ayna gibi gördüğünü söylemek yerine su gibi eriştiğini temizlemeyi; güneş gibi her yana ışık saçıcı olmayı; ben değil biz, sen değil siz diye hitab etmeyi; kendine akıllı ve zekî, başkalarına cahil ve ahmak dememeyi; başkalarının sözünü kötü, uğursuz diye zemmedip, kendi sözünü medhetmemeyi; kendi yolunu tutmayı, hiç kimseye töhmet edip yol kesici, haydut dememeyi; önüne konanı yermeden yemeyi; insanlarla hoş selamlaşmayı; alçak gönüllü olmayı; cömert olmayı, yedirip içirmeyi ancak yediğini ve yedirdiğini söylememeyi; kimseye iyi veya kötü dememeyi, zira kimin cennetlik kimin cehennemlik olacağını kimsenin bilemeyeceğini; Allah’ın yarattığı

hiçbir şeyi yermemeyi; gıybet etmemeyi ve hiçbir kimse ve şey hakkında niçin böyle-şöyle dememeyi öğütleyerek, kişiye iyi huy, hizmet ve edep güzelliği gerektiğini ve bu sebeple ömrünü sadece özünü, kendini bilmeğe sarfetmesini salık verir. Ayrıca, “ Sus, koru, bekle, gözünü açarak (ayıp bulmak için) bakma, hiç öfkelenme, rind ol, yürü, dokunmadan geç” anlamındaki vasıta beyti de bir düstûr mahiyetindedir.

Tercî'-i Bend

Müfte 'ilün Müfte 'ilün Fâ 'ilün

Diñle sözüm saña direm iy 'amû

هر چه كه بينى نگردم مزن
هيچ بچه تم زن و چيزي مگو

¹⁹ Gördüğün her şeye bak, konuşma. Her şeye gözünü karart, bir şey deme.

(Tunç, 1990: 225-31, I)

Dede Ömer Rûşenî'nin manzumelerinin çoğunluğunda onun şeyh, ahlâkçı, öğretici vasfının öne çıktığını görürüz. Yukarıda verdiğimiz şiirlerinden başka, bazı tuyuğlarında da bunu görmek mümkündür. Ancak konumuz bakımından bizi ilgilendiren söz ve konuşma âdâbı ile ilgili olanlardır. Söz konusu edilen tuyuğlarda; bilmeden konuşup ustaymış gibi yorum yapmama; riyakâra, uğursuza, sözü ve işi üstadı, piri gibi olmayana sûfi dememeyi; insanın üstadına, elinden ekmek yediği pirine, şeyhine ve hanedanına söğüp kötü söz söylememesi gibi öğütler vermektedir:

Bir tekke şâiri olan Rûşenî’de söz vasıtasıdır. Onda sözü, klâsik edebiyatımızın pek çok mümessili gibi sanatlı, süslü söyleyişlerle, çeşitli teşbihlerle görmek pek mümkün değildir. O; söz âdâbı, mahiyeti, kudreti ve konuşma ile ilgili, genellikle dinî ve ahlâkî esasları bir ahlâkçı gibi öğretmeye çalışmaktadır. Onun asıl gayesi irşaddır. Bunun yanında zaman zaman söz ile ilgili teşbihlere de rastlanmaktadır. Fakat bu teşbihlerde sanat gayesinden önce öğreticilik ön plandadır.

Rûşenî, “söz, lafz, kelâm, suhan” kelimeleriyle karşıladığı sözü, “dür, gevher, şeker, taş, âb-ı hayât, can-perver, kût, rûşenâ, zikr, Hak sözü, hak(doğru) söz, gıybet sözü, kötü söz, hîle” gibi kelime ve terkiplerle zaman zaman benzetmelerle ele alarak muradını anlatmaya çalışmıştır. Çoğunluğu dinî ve ahlâkî düstur olan hususları çeşitli temsil, atasözü, deyim ve teşbihlerle destekleyerek öğüt mahiyetinde muhatabına sunmuştur.

Söz-zikr

Kulun sözü Allah olmalıdır. Bu itibarla Hakk’ı zikretmeyen dil, dil; ona ait olmayan söz, söz değildir. Hattâ O’nu düşünmeyen, içinde O’nu taşımayan gönül de gönül değildir:

Söz-hak(doğru) söz

Rûşenî için sözün en önemli vasıflarından biri de “hak”, yani doğru olmasıdır. Doğru söze kulak ve akıl kesildiğini ifade eder:

Söz-hadîs

Söz deyince Kelâmullâh'tan sonra, Hz. Peygamber'in nükteli, ince mânâlar yüklü, hoş, eşsiz, insanı şaşırtan hakîkatlerle dolu ve hikmetli sözleri, yani hadis akla gelir:

Ayrıca, Hz. Peygamber'in sözü can bağışlar ve besler, “tûtî-i rûha” şeker verir:

Söz-taş

Sözün, eğer değeri bildirilmek isteniyorsa, inci, cevhere; değersizliği söz konusu edilecekse alelâde taşa benzetilerek bir mukayese

içinde kullanılması çok yaygındır. Şâirimiz de biraz daha ileriye ve teferruata giderek, kuru kuruya inat eden, müdde'î'nin sözünü taştan da katı olduğunu, ehl-i hâllerin gönlünü kırdığını ifade eder:

Söz-gıybet sözü

Gıybet, dînen ve ahlâken insanı küçülten davranış biçimidir. İslâmiyet'te büyük günahlardan olan gıybet etmekten öte Rûşenî, gıybet sözü duymaktan kulağının esirgenmesi ve kendisine zararı olacak hiçbir sözü diline getirmemesi için Allah'a duâ eder:

Söz-hîle

Söz o kadar etkili bir silahtır ki, insanın hîleyle yılanı öldürdüğü gibi Rûşenî de sözünün münkiri öldürebilecek güçte olduğunu söyler:

Kîl ü kâl ehli

Tasavvufî mânâsıyla kîl ü kâl ehli, “lafızda, sözde kalan, hakîkati, tasavvufî hakîkati idrâk edemeyen” demektir. Bir mutasavvıf olması hasebiyle ibareyi, bu mânâ ile kullanan Rûşenî, kîl ü kâl ehlinin; hâl ehlinin, yani; gönlü ve rûhu temiz, hakîkati kavramış, Hakk’ın rızasını kazanmış kulların sözünü bilemeyeceğini, bunu ancak yine hâl ehlinin anlayabileceğini dile getirir:

Söz-sır(râz), nükte, sır saklama

Sır; gizli olan şey gizem. Tasavvufta ise, Hakk’ın gâib hale getirip halka bildirmediği şeydir. (Uludağ, 1991: 430) Sır tutmak insanın en önemli meziyetlerinden biridir. İnsanı diğerlerinden öne çıkaran, değerini ve güvenini artıran da yine sır saklaması; her duyduğunu ve gördüğünü söylememesidir. Tekrar olmakla birlikte, Rûşenî’nin bu hususta uyarılarda bulunduğu beyitleri yukarıdaki manzumelerden alarak aktarıyoruz:

Ayrıca, sır saklamak zahitliğin nişanıdır:

Rûşenî'nin söz konusu ettiği sır; tasavvufidir. Gönül gözü açık, rûhen temiz olan ve ancak, Allah'ın rızasını kazanmış kulların anlayabileceği, görebileceği ve mânen ince hakikatleri gizleyen sır, nüktedir. Bu sebeple onu her dudak söyleyemeyeceği gibi, her kulak da dinleyemez, yani anlayamaz:

Onun dilindeki sır, dudağın bile âşinâ olmadığı bir sırdır:

Ehl-i hâlin sözünün mânâsını, ehl-i sûret; yani eşyanın, yaratılmışın hakikatine vakıf olmayan, kâinâtı yalnızca akıl gözüyle gördüğüne göre değerlendiren, gönül gözü kapalı kişinin anlaması mümkün değildir:

Muhataba göre söz söyleme

Dede Ömer Rûşeni'nin şiirlerinde söz ile alâkalı öğütlerden en fazla üzerinde durduğu husus, bir hadisten de hareketle, muhataba göre ve anlayacağı tarzda söz söylenmesidir. Bunu sık sık tekrar eden şâirin yukarıda bütünü verdiğimiz iki gazelinin biri (bkz: Gazel 1) tamamen bu konuya ayrılmış, diğèrinin (bkz: Gazel 2) ise ağırlıklı konusu yine budur.

Az konuşmak

Çok konuşmanın beyne zarar vereceğinden bahisle az konuşma gerektiğini şöyle ifade eder:

Ayrıca, müridlerine hitaben, bir pirden naklen: “*Hakikat ondur, bunlardan dokuzu sessiz olmak, biri ise az konuşmaktır*” sözünü kaydetmektedir:

Yüzü güzel olanın özü, sözü güzeldir.

Son olarak Dede Ömer Rûşenî'nin kullandığı söz ile ilgili atasözü ve deyimleri verelim:

Dinî ve ahlâkî eserlerde, nasihat-nâmelerde söz ve konuşma âdâbına önem verilmesi ve çoğunlukla bölümler ayrılmasında, Türk edebiyatının köklü bir sözlü geleneğe bağlı olmasının da payı vardır.

Netice olarak Dede Ömer Rûşenî, Dîvânından başka Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden ilhamla yazdığı Ney-nâme, Çoban-nâme ve ismini başındaki karınca ile miskin hikâyesinden alan Miskin-nâme isimli mesnevîleriyle on beşinci yüzyıl tekke edebiyatının önemli temsilcilerindendir. Söz onun şiirlerinde meramını anlatmak için kullandığı bir vasıta. O, sözle sanat yapmaktan ziyade, sözün mahiyeti ve kudreti üzerinde durmuş ve konuşma âdâbı ile ilgili yönünü ele alarak insanları dinen ve ahlâken eğitmeye çalışmıştır. Bu sebeple Dede Ömer Rûşenî, konuyla ilgili hususları genellikle dinî ve ahlâkî çerçevede değerlendirmiştir. Ancak dîvânında tekke şiiri çizgisi dışında şiirleri de vardır.

KAYNAKLAR

AKKUŞ, Metin, **Nef'î Dîvânı**, Akçağ, Ankara 1993.

- AKYÜZ, Kenan- Sedit Yüksel- Müjgan Cumbur- Süheyl Beken, **Fuzûlî, Türkçe Dîvan**, İş Bankası Yay. Ankara 1958.
- AYAN, Hüseyin, **Nesîmî Dîvânı**, Akçağ, Ankara 1990.
- BEDİR, Nurcan, **Neylî, Hayâtı, Eserleri, Dîvânı'nı Tenkidli Metni**, Yayınlanmamış YLT, SÜ SBE, Konya 1993.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya "Dîvan Şiirinde Söz, Sühan, Lâfız", **Yedi İklim**, C.V, S.41, Ağustos 1993, s. 45-48.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya, **Sünbülzâde Vehbî**, İklim Yay. İstanbul 1993.
- BİLKAN, Ali Fuat, **Nâbî Dîvanı**, C.II, MEB, İstanbul, 1997.
- EDİP AHMED b. Mahmud Yüknekî, **Atebetü'l-Hakâyık**, hzl: Reşit Rahmeti Arat, TDK, Ankara 1992.
- İNCE, Adnan, **Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı**, **Tenkitli Basım**, Ankara 1994.
- İSMAİL HAKKI, **Konevî Meşâhir, I. Kısım**, Konya, 1342.
- KARACAN, Turgut, **Bosnalı Alâaddin Sâbit Dîvânı**, Cumhuriyet Üniv.Yay. Sivas 1991.
- KAŞGARLI MAHMUD, **Dîvânü Lügati't-Türk Tercümesi**, 4.bs, çev: Besim Atalay, TDK, C.I-III, Ankara 1998.
- MEHMET TEVFİK, **Kasâid-i Tevfik**, İstanbul, 1304.
- MENGİ, Mine, **Mesîhî Dîvanı**, TTK, Ankara 1995.
- MERMER, Ahmet, **Karamanlı Aynî ve Dîvânı**, Akçağ, Ankara 1997.
- MERMER, Ahmet, **Mezâkî, Hayâtı, Edebî Kişiliği ve Dîvanı'nın Tenkidli Metni**, AKM, Ankara 1991.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN-İ RÛMÎ, **Mesnevî**, çev:Veled İzbudak, MEB, C.I-VI, Ankara 1995.
- ÖZDİNGİŞ, Vicdan, **Tıflî Ahmet Çelebi, Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni**, Yayınlanmamış YLT, SÜ SBE, Konya 1991.
- ÖZYILMAZ, Halime, **Üsküdarlı Sırrî, Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni**, Yayınlanmamış YLT, SÜ SBE, Konya 1995.
- Sahîh-i Buhârî**, çev: Mehmed Sofuoğlu, Ötüken, C. 6,12, İstanbul 1987, 1988.
- TATÇI, Mustafa, **Yunus Emre Dîvânı**, **Tenkidli Metin**, C.II, KB, Ankara 1990.

- TUNÇ(Aydemir), Semra, **Dede Ömer Rûşenî, Hayatı Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni**, Yayınlanmamış YLT, SÜ SBE, Konya 1996.
- TUNÇ, Semra “Dede Ömer Rûşenî” *SÜ TAE Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 1997, S.5, s.237-249.
- ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yay. İstanbul 1991.
- YENİTERZİ, Emine, “On Altıncı Yüzyılda Konyalı Bir Şair: Meşâmî” *Türk Dili*, Mart 2001 S.591, s.317-28.
- YILDIZ, Ahmet Nihat, **Nehcî Şerîf Mustafa Dede, Hayâtı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni**, Yayınlanmamış YLT, SÜ SBE, Konya 1993.
- YÛSUF HÂS HÂCİB, **Kutadgu Bilig, II Çeviri**, hzl: Reşit Rahmeti Arat, TTK, 7. bs, Ankara 1998.